

K 40 letům dobrovolnictví na Helfštýně

„Hrabání listí za hradbami může poskytnout podobný druh relaxace tvrdě pracujícímu horníkovi, stejně jako úředníkovi. Sice jiným způsobem ale pro oba je to změna.“

Muzeum Komenského v Přerově, p. o. spravuje tři pobočky: přerovský zámek, ornitologickou stanicí Ornis [2] a hrad Helfštýn. [3] Ten ční nad řekou Bečvou nedaleko města Lipníka nad Bečvou. [4] Jeho majestátní architektura utváří jeden z nejrozsáhlejších hradních celků na území České republiky. V novodobých dějinách se Helfštýn proslavil především kvůli pořádání největšího setkání uměleckých kovářů v Evropě pod názvem Hefaiston. [5] V roce 2020 bude mít tento mimořádný festival již 39. opakování. Ještě o rok starší je však tradice spojená s dalším fenoménem. Tím je dobrovolnictví. [6] Následující řádky se pokusí přiblížit vývoj aktivit, bez nichž bychom dnes psali o úplně jiném Helfštýně. Obrovské množství odvedené práce dobrovolníků se od zahájení pomoci hradu nedá vyčíslit ani docenit.

Za zásadní datum pro vzednutí vlny dobrovolnictví v našem prostředí můžeme považovat rok 1974, který byl na konferenci OSN ve Stockholmu vyhlášen Rokem životního prostředí. Za přispění mladých pracovníků Ústavu krajinné ekologie ČSAV pak Josef Velek, redaktor časopisu Mladý svět, vyzval v témže roce širokou veřejnost, aby pomohla zlepšit životní prostředí a zapojila se do *Akce Brontosaurus*. [7] I díky záštitě tehdejšího Socialistického svazu mládeže (SSM) se mohlo vše rozjet naplno. Všechny překvapila obrovská odezva. Spouště lidí se nápad zalíbil. Desetitisíce nadšenců vyrazily do přírody sbírat odpadky, konaly se akce na pomoc historickým památkám po celém Československu. Akci Brontosaurus od počátků provázela nenápadná kresba pravěkého ještěra od Vladimíra Jiráka. Byla možná vůbec prvním impulsem k založení nového projektu. I když to tehdy nikdo netušil, jednalo se o historický krok, který v dobrém změnil život autorů hnutí i desetitisíců dalších lidí. [8]

Na Helfštýn se první skupina členů Hnutí Brontosaurus vypravila v létě 1980 v rámci Prázdnin s Brontosaurom [9]. Její hlavní aktivitou se stala likvidace náletových dřevin v areálu hradu i na přilehlých svazích. Pro své nadšení, sílu a značný počet zájemců začala správa hradu s *Akcí Brontosaurus* počítat i do budoucna. Ranná léta spolupráce provázela účast brigádníků při řadě výkopových, stabilizačních i stavebních pracích. Stavbyvedoucí jim nezřídka svěřovali i ryze odborné úkoly. Z pohledu dnešní legislativy často až neuvěřitelné, avšak v celkovém kontextu doby nezbytné. Dobrovolnické akce se do značné míry podepsaly na aktuální

fyzické podobě architektury Helfštýna. Koncem 80. let, když Geologický průzkum Rýmařov prováděl pouze velké stavební akce, bylo pro muzeum výhodné a prakticky i nevyhnutelné využívat práce dobrovolníků, kteří sice zpravidla neměli patřičnou kvalifikaci, zato jich bylo hodně a pracovali zadarmo.

Přestože byli mladí studenti vítanými pomocníky, trvalo poměrně dlouho, než se se svými stany a spacáky dostali z louky před hradem až na první nádvoří. [10] Budování vzájemné důvěry, poznávání jednotlivých osobností, postupné svěřování zodpovědnosti, umožňování vstupu do hradu po zavíracích hodinách, to rozhodně nepatřilo k běžné náplni práce tehdejších správců kulturních památek. Ale díky kontinuitě, pravidelné dlouhodobé účasti „skalních“ vznikaly pevné vztahy mezi dobrovolníky a zaměstnanci správy hradu. Vedoucí víkendovek se ještě v 80. letech ustálili a kastelánský pár Vojtěška a Karel Bubeníčkoví tak mohl komunikovat s osvědčenými lidmi. Míra volnosti povolna rostla a frekvence víkendovek se zvyšovala. O potřebě trvalého zázemí pro hradní pomocníky již nebylo možné pochybovat. V jižní části prvního nádvoří vzniklo stálé tábořiště s ohništěm a posezením.

Současné podmínky pro fungování „Brontíků“ se od těch z let 80. až tolik neliší. Za dřevěným plotem rozdělujícím první nádvoří na dvě části se nachází něco, co můžeme nazývat technickým dvorem. Jde o prostor vymezený Širokou hradbou na straně jedné a druhým hradním příkopem ze strany opačné. K jihovýchodnímu úseku hradby přiléhají přístřešky určené ke skladování materiálu. Dva z nich slouží také pro potřeby víkendovek. Je to jakási provizorní jídelna v létě poskytující stín a v deštivých dnech úkryt před nevlídnou tvářičkou počasí a noclehárna s uzamykatelnými dveřmi, které sami „Brontíci“ neřeknou jinak než „pánský klub“. Přirozeným jádrem a jakýmsi společenským centrem technického dvora se stala kuchyně. Příznivé podmínky, přirozený chlad a relativní sucho dlouhé kasematní střílny v přízemí plnostěnného oblouku jižní části Široké hradby je využíváno jako sklípku k uchování potravin. Na kasematu plynule navazuje do vnitřní strany hradebního oblouku vsazená konstrukce tvořící krov střechy kryté břidlicovými šablonami. Pod touto střechou se během víkendovek vaří ve vojenské polní kuchyni PK - 60, ale našli byste tu i poměrně dost již ryze současných prvků kuchyňského vybavení od chladničky po mikrovlnnou troubu. Rozvod vody až k venkovnímu dřezu a kompletní elektrifikace prostor prvního nádvoří je však asi to jediné, co technicky odlišuje současné víkendovky od těch před téměř čtyřmi desítkami let. [11]

Většina skupin pracujících na hradě během letních měsíců nocuje přímo na travnaté ploše vrchní části Široké hradby. Bezmála sedmimetrová síla zdi umožňuje pohodlnou stavbu stanů a nocležníkům také nezapomenutelné pohledy na rozvinutou architekturu Helfštýna.

V chladnějších měsících obývají „Brontíci“ tzv. jižní hlásku - dvoupatrovou věž na jižním konci Široké hradby. Patra zde tvoří podlahy z hrubých fošen, místo oken sem proudí paprsky světla pouze štěrbinovými střílnami, ale alespoň o sucho je postaráno. Pod jehlanovou, šindelem krytou střechou, se dá sice skromně, ale dobře přebývat. Nic jako vytápění nebo toalety tu ale nenajdete. Víkendovky probíhají ve spolupráci se správou hradu od jara do podzimu, tak aby se mohly všechny aktivity odehrávat venku. Jediným způsobem, jak se zahřát tak zůstává práce, případně táborák před kuchyní.

Ve dvojici dřevěných přístavků je uloženo ruční nářadí a většina vybavení pro práci včetně mobilního podia. Větší z těchto skladů opatruje hradní údržbář. Během víkendovek jej však plně sdílí s dobrovolníky.

Najdete tu vše, co si můžete představit, že je potřeba k péči o rozsáhlou kulturní památku. Od lopat a krompáčů až po štípačky a lešení. Na seznam činností, s nimiž dobrovolníci správě hradu pomáhají, každoročně přibývají různé specifické aktivity, přesto však nemizí ty, kterými víkendovky na Helfštýně začínaly. Sečení trávy a náletových křovin uvnitř i vně hradu, čištění příkopů, odvoz biomasy mimo areál, čištění šachet a oprava odpadů, příprava dřeva, údržba a opravy elektroinstalace, vývoz odpadu, hrabání listí, instalatérské práce, průběžné úklidové práce, výmalby, plení štěrkových ploch, zajišťování kontrolovaného odvodu dešťové vody, nátěrové práce, to vše patří k úkolům cyklickým, opakujícím se v rádech týdnů či měsíců[12]. Flexibilně se pracuje na úkolech dle aktuální potřeby. Významný podíl mají dobrovolníci při pořádání kulturních programů. Pořadateská služba patří k nejvýznamnějším aktivitám současných víkendovek. S ohledem na bohatý kulturní kalendář akcí se aktivní spoluúčast dobrovolníků stává pro zdárnou realizaci programu v podstatě nepostradatelnou. Každá z pravidelně dojíždějících skupin má ve svém týmu spoustu rozličných osobností, které se v civilním životě věnují rozmanitým zaměstnáním, takže mnohdy přiloží ruku k dílu při vysoce odborných činnostech. Při údržbě hrad nezřídka využívá pomoci profesionálních elektrikářů, svářečů, dřevorubců. Ale těžit může i z konzultací a asistencí tlumočnicků, IT specialistů či právníků. V dobrovolnictví nachází zálibu lidé mnoha dalších profesí. Často se stává, že při hledání řešení vhodných postupů prací

oceňujeme kvality a zkušenosti zvnějšku, ze zcela odlišného prostředí, kde dobrovolníci pracují.

Někdy se setkáváme se zažitými názory, že ve 21. století přeci nemůže být tolik lidí ochotných trávit svůj volný čas a energii prací pro jiné bez nároku na mzdu. Že za jejich úmysly musí stát i jiná motivace než ta ryze altruistická. Předně je potřeba si uvědomit, že většina z nich vnímá dobrovolnictví jako jednu z občanských ctností. Je to způsob, jak aktivně a smysluplně trávit volný čas v atraktivním prostředí kulturní památky ve společnosti podobně smýšlejících lidí. Mnozí stálí pomocníci Helfštýna patří k vytíženým osobnostem s řadou dalších aktivit, ale nevnímají své působení na hradě jako oběť, nýbrž jako vlastní obohacení, způsob hledání nových vztahů, zážitků a poučení. Nepracují na principu „teď já tobě, pak ty mě“, který je zažitý v přirozených komunitách, ale na něčem, čemu po roce 1989 říkáme veřejně prospěšné dobrovolnictví, kdy jeho aktivní účastníci nečekají nic na oplátku[13]. Pochopitelně, tvrdit, že je dobrovolnictví na Helfštýně zcela zadarmo, by také nebylo úplně korektní. Stejně jako na většině ostatních míst, kde dobrovolníci figurují, je i zde snaha pokrýt alespoň část režijních nákladů na občerstvení účastníků víkendovek. Čas od času potěší správa hradu dobrovolníky drobnou pozorností – vstupenkou či upomínkovým předmětem, vždy však jde o věci s hodnotou spíše symbolickou, vyjadřující pozitivní vztah a vděk správy hradu vůči lidem jí nakloněným. Tím, co však motivuje zřejmě nejvíc, je Helfštýn samotný. Respektive pocit výlučnost poté, co se hlavní brána zavře široké veřejnosti. Dobrovolníci se rázem stávají „pány hradu“ a získávají prostor pro nové zážitky, poznávají se navzájem a vnímají středověké sídlo ze zcela jiných perspektiv. Byť v pozicích pořadatelů se také stávají součástí řady historických a řemeslných festivalů, divadelních vystoupení či koncertů, čímž získávají zážitky vybočující z běžných stereotypů všedních dní. Hradní dobrovolnictví se v tomto světle může jevit jako specifický druh zážitkové turistiky, kdy dobrovolník pozná nejen samotné vystoupení, ale je mu umožněno nahlédnout i za oponu.

Vkladem ze strany hradu, který tvoří jakousi protiváhu dobrovolníkům, je čas a energie koordinátora dobrovolníků. Samotná příprava a harmonogram prací, poskytování vhodného vybavení, motivace a kontrola odvedené práce vyžaduje péči pověřené osoby, která dokáže skloubit představu profesionální organizace se zachováním nasazení a spontánní tvořivosti dobrovolníků. [14]

Přitažlivost Helfštýna oslovuje neustále nové zájemce o víkendovky. Několik málo skupin, které stály u zrodu dobrovolnické tradice v 80. letech, se do současnosti rozrostlo do 13 ustálených part. Jejich počet se v závislosti na ročním období pohybuje od 10 osob v chladnějších měsících, až po 100 členná setkání koncem prázdnin, kdy stojí za převážnou částí pořadatelského zajištění mezinárodního setkání kovářů Hefaiston.

[15]Každá skupina má svého vedoucího, styčného důstojníka, se kterým kastelán předem domlouvá, co a kdy se bude dít. Vedoucí také nese zodpovědnost za provádění prací, zajištění dodržování všech pravidel a vedení agendy spojené s evidencí účastníků.

V celkovém součtu se na Helfštýně každoročně vystřídá kolem čtyř stovek nadšenců ochotných přiložit ruku k dílu. Zastoupeny jsou všechny věkové kategorie společnosti, všechny úrovně vzdělání i nesmírná pestrost zájmů. Jakákoliv snaha o nějaký bližší popis by byla pouhým zobecněním rozmanitých person zastoupených v každé víkendovce[16].

Největší počet účastníků na Helfštýn dojíždí z Moravy, obzvláště početné skupiny evidujeme z Moravskoslezského a Olomouckého kraje. Snad s výjimkou severních Čech však správa hradu hostí členy z celé České republiky. Specifické bývají víkendovky a letní tábory z česko – polského pomezí, na které jezdí zpravidla stejný počet účastníků z obou stran státní hranice. Silné zastoupení zahraničních dobrovolníků sledujeme právě mezi Poláky. Výjimkou nejsou lidé až od Baltského moře z okolí Gdaňsku. V poměru k celkovému počtu je však podíl zahraničních členů relativně nízký. Jedinci ze Slovenska, Francie, Izraele nebo Spojených států amerických na Helfštýn vítají pouze nárazově, většinou ve spojitosti s přípravou kovářského setkání Hefaiston[17].

Různé skupiny mají různá zaměření. Jejich členy tak kromě společného zájmu o hrad pojí členství ve spolcích, nebo vzájemně sdílí koníčky, z nichž některé provozují přímo na hradě. Helfštýnu pomáhají například členové Junáka – českého skauta, nebo spolků historického šermu a řemesel. Jiné skupiny stojí na základech přátelského a rodinného dobrovolnictví bez jakéhokoliv členství[18]. Další pojí vztah k cestování, trampingu nebo sportu. Harmonogram víkendovek bývá sestavován v kontextu kulturního programu tak, aby docházelo ke smysluplnému propojení náplní akcí s preferencemi právě přítomných dobrovolníků. Dochází tak ke zvýšení efektivity vzájemné spolupráce nejen mezi správou hradu a dobrovolníky, ale i s externími spolupřadatelé akcí. Namátkově lze uvést příklady z praxe,

kdy třeba na Helfštýnské pouti participuje skupina, jejíž členové mají blízko k odkazům a hodnotám křesťanských tradic, Festival vojenské historie podporují dobrovolníci fungující na principech vnitřní hierarchie a environmentálně zaměřené skupiny mají mnoho příležitostí k péči o hradní areál a okolní krajinu v termínech, kdy se nekoná žádný program. Většina skupin zajíždí na Helfštýn v průběhu roku opakovaně, minimálně dvakrát za sezónu. Jsou také skupiny, které hradu pomáhají téměř každý měsíc. V harmonogramu víkendovek se tak nejčastěji opakují přezdívky AI a Dejw - vedoucí, kteří každoročně organizují pět až šest dobrovolnických turnusů. Z pohledu četnosti lze za mimořádný označit každoroční příjezd bezmála stovky dobrovolníků, kteří se podílí na přípravách a realizaci Hefaistonu. Řada z nich totiž Helfštýn podporuje právě výlučně během posledního srpnového týdne[19].

Přestože dobrovolná pomoc nemůže být předepsaná, musí vycházet z potřeb a motivace dobrovolníků, tudíž ji nelze vnímat jako jakýsi zdroj levné pracovní síly, přibývá zájem podniků vycházejících z principů *Corporate Social Responsibility*, tedy společenské odpovědnosti firem. Firemní dobrovolnictví funguje tak, že zaměstnavatel poskytne svým zaměstnancům příležitost podílet se na obecně prospěšné činnosti, a tak na chvíli změnit prostředí i druh práce a utužit vztahy mezi kolegy. Mezi lety 2010 až 2020 tak Helfštýnu pomáhali bankovní úředníci, zaměstnanci pojišťoven i nadnárodních softwarových společností. Tyto skupiny neměly problémy s plněním často méně populárních úkolů, do kterých se jiným týmům nechtělo. Vědomí výjimečnosti a hlavně dočasnosti „nové“ práce vnímaly jako výzvu a méně příjemné činnosti si dokázaly zpestřit soutěživostí a humorem[20 a 21].

Formální záštitu hradním dobrovolníkům poskytuje zapsaný spolek Helfštýn. Skupina přátel hradu v čele s Miloslavem Přikrylem z Lipníku nad Bečvou podporuje pořádání víkendovek, ve spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově. Pomáhá hledat zdroje financování dobrovolnických pobytů i prostředky na údržbu hradu. Mezi další cíle spolku patří práce pro rozvoj a propagaci Helfštýna. Zapsaný spolek Helfštýn vychází z potřeby vytvoření legislativního rámce pro desítky jinak nezakotvených dobrovolníků a je prostředníkem mezi nimi, správou hradu a Muzeem Komenského v Přerově. [22]Původně byl založen v září 2012 jako občanské sdružení Hrad Helfštýn a na Helfštýn, z. s., pak přejmenován po změně

občanského zákoníku v prosinci 2015. Historicky zapsaný spolek navazuje na Nadaci HELFŠTÝN založenou v roce 1992, následně v březnu 1999 transformovanou na obecně prospěšnou společnost.

Ve stanovách spolku je zakotveno, že se jedná o samosprávnou, dobrovolnou, nepolitickou a neziskovou organizaci založenou za účelem podpory hradu Helfštýna jako kulturního, společenského a turistického centra Moravy s důrazem na podporu obnovy hradu, rozvoje kovářského umění a propagaci. Veškerý zisk, generovaný především prodejem drobného zboží a občerstvení, je určený k podpoře víkendovek, hlavně na zajištění stravování. V případě lepších výsledků hospodaření pomáhá spolek s nákupem materiálu a vybavení na údržbu hradu, přispívá na kulturní akce, nebo na obohacování podsbírkou uměleckého kovářství. Jako fyzická osoba se angažuje v žádání o dotační tituly, stojí za veřejnými sbírkami i za crowdfundingovým projektem *Tahoun pro Helfštýn*, z jeho výtěžku byl dobrovolníkům pořízen nový malotraktor. Členové spolku pořádají benefiční kulturně-historické akce. Významnou roli v kulturním kalendáři hradu zastává například Vokohradí, oslavy na počest Petra Voka z Rožmberka. [23]

Děkuji každému, kdo nezištně přikládá ruku ke společnému dílu. Věřím, že naši snahu neohrozí ani současná epidemie a brzy se za helfštýnskými hradbami opět setkáme.

Účastníky konference srdečně zvu k návštěvě.

Jan Lauro